
ANN A L E S
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XLVII, 1

SECTIO H

2013

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Katedra Polityki Gospodarczej, Społecznej i Regionalnej

KATARZYNA DYJACH

*Teorie rozwoju regionalnego
wobec zróżnicowań międzyregionalnych*

Theories of the regional development in view of interregional disparities

Słowa kluczowe: rozwój regionalny, teorie rozwoju regionalnego, zróżnicowania międzyregionalne

Key words: regional development, theories of regional development, interregional disparities

Wstęp

Teorie rozwoju regionalnego zasadniczo zajmują się zróżnicowaniami w rozwoju regionów. W każdej z nich można odnaleźć elementy odnoszące się do mechanizmów i prawidłowości powstawania różnic międzyregionalnych. Poszczególne teorie wskazują jednak na odmienne przyczyny tych różnic, formułują inne wnioski prognostyczne, w związku z czym dostarczają polityce regionalnej odmiennych sugestii ich niwelowania¹.

Celem opracowania jest próba uporządkowania teorii rozwoju regionalnego według stanowiska, jakie zajmują wobec problemu zróżnicowań międzyregionalnych.

¹ G. Gorzelak, *Rozwój regionalny Polski w warunkach kryzysu i reformy*, „Rozwój Regionalny. Rozwój Lokalny. Samorząd Terytorialny” (Warszawa) 1989, nr 14, IGP UW, s. 57.

1. Teorie rozwoju regionalnego a zróżnicowania międzyregionalne

Prezentowane w licznych opracowaniach opisy i analizy odnoszące się do rozwoju regionów pozwalają na grupowanie teorii według rozmaitych kryteriów. W kontekście międzyregionalnych zróżnicowań rozwojowych najważniejszy wydaje się funkcjonujący w literaturze dychotomiczny podział na teorie, w których różnice pomiędzy regionami są traktowane jako zakłócenie procesu rozwoju, oraz te, w których międzyregionalne różnice rozwojowe są nieuniknione, gdyż wynikają z naturalnych cech samego rozwoju społeczno-ekonomicznego². W pierwszym przypadku chodzi o teorie odwołujące się do ścieżki rozwoju zrównoważonego. Podkreśla się w nich, że naturalnym stanem gospodarki jest równowaga i dążenie do jej osiągnięcia. W drugiej grupie zaś znajdują się teorie oparte na ścieżce rozwoju niezrównoważonego, w których zakłada się, iż to istnienie w gospodarce nierównowagi jest siłą sprawczą rozwoju. Szczegółowy podział teorii rozwoju regionalnego, z uwzględnieniem charakteru procesów rozwojowych, zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Klasyfikacja wybranych teorii rozwoju regionalnego

Charakter rozwoju	Grupa teorii	Teorie	Autorzy
Rozwój zrównoważony	Neoklasyka	Neoklasycyzy model podstawowy	A. Smith (1776)
		Teoria korzyści komparatywnych	D. Ricardo (1817)
		Teoria proporcjonalności czynników produkcji	E. Heckscher (1919) B. Ohlin (1930)
	Model keynesowski	Keynesowski model podstawowy	J.M. Keynes (1936)
		Teoria bazy ekonomicznej	D.C. North (1955)
	Modele fazowe	Model fazowy Rostowa	W.W. Rostow (1960)
		Cykle Kondratiewa	N.D. Kondratiew (1926)
		Teoria „cyklu życia” produktu	R. Vernon (1966)
Rozwój niezrównoważony	Rozwój „od góry”		
	Bieguny wzrostu	Polaryzacja sektorowa	F. Perroux (1964)
		Polaryzacja regionalna	G. Myrda (1957)
		Polaryzacja sektorowa i regionalna	A.O. Hirschman (1958)
	Teoria centrum i peryferii	Teoria centrum i peryferii	J. Friedman (1973)

² *Ibidem*, s. 56.

Rozwój niezrównoważony	Rozwój „od dołu”
	Teoria potrzeb podstawowych
	Teoria rozwoju autocentrycznego i selektywnej separacji
	Teoria niezależnego rozwoju regionalnego
	Teoria wykorzystania potencjału endogenicznego

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. von Stackelberg, U. Hahne, *Teorie rozwoju regionalnego*, [w:] *Rozwój ekonomiczny regionów. Rynek pracy. Procesy migracyjne. Polska, Czechy, Węgry*, red. S. Golinowska, Raport IPiSS, z. 16, Warszawa 1998, s. 55–106.

2. Teorie odwołujące się do ścieżki wzrostu zrównoważonego

W modelu neoklasycznym problematyka rozwoju jest rozpatrywana przez pryzmat oddziaływania klasycznych czynników produkcji³. Jego założenie sprowadza się do stwierdzenia, iż ceny czynników produkcji (ziemi, pracy i kapitału) są zależne od sytuacji na danym rynku, który w naturalny sposób dąży do równowagi. Pomimo że model powstał bardzo dawno⁴, to jednak ma on znaczenie dla polityki rozwoju regionalnego. Główne założenia tej koncepcji można bowiem odnieść do problemu wyrównywania różnic regionalnych. Sprowadzają się one do doskonałej konkurencji rynkowej, pełnej mobilności czynników produkcji (pracy i kapitału) oraz stałych zysków z produkcji tych samych dóbr. Mechanizm rynkowy (cenowy), determinując lokalizację mobilnych czynników produkcji w miejscach, gdzie osiągną one największą wydajność (krańcową użyteczność), wpływa na ich przemieszczanie się. W rezultacie powinno następować niwelowanie regionalnych różnic – aż do czasu wyrównania się krańcowych użyteczności wszystkich czynników produkcji we wszystkich punktach danej przestrzeni⁵. Mimo że model ten w pierwotnej postaci współcześnie nie jest praktykowany, to jednak stale odgrywa istotną rolę w kształtowaniu teorii oraz praktyki rozwoju⁶.

Teoria korzyści komparatywnych to przeniesiona na grunt teorii rozwoju regionalnego i bazująca na założeniach klasycznej koncepcja D. Ricardo. Zakłada ona mobilność towarów, a nie czynników produkcji, których wykorzystanie uzależnia od specyficznych dla danego kraju (regionu) warunków naturalnych. Poszczególne regiony, charakteryzujące się odmienną strukturą zasobów, różnią się także efektywnością produkcji określonych dóbr. W związku z ograniczoną mobilnością czynników produkcji teoria ta uzasadnia regionalną specjalizację w zakresie jednego produktu

³ *Gospodarka regionalna i lokalna w Polsce. Czynniki i bariery*, red. Z. Strzelecki, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011, s. 21.

⁴ Za twórcę modelu uważa się Adama Smitha.

⁵ K. von Stackelberg, U. Hahne, *op. cit.*, s. 55.

⁶ *Gospodarka regionalna i lokalna w Polsce...*

oraz międzyregionalny handel produktami⁷, dzięki którym zasoby regionalne wykorzystywane są w optymalny sposób (osiągają najwyższą wydajność), zaś ogólny poziom produkcji oraz dobrobytu wzrasta we wszystkich regionach. W koncepcji tej podkreśla się rolę naturalnych, przestrzennie zróżnicowanych czynników rozwoju. Współcześnie zachowuje ona swoją aktualność wszędzie tam, gdzie pozbawione substytucji uwarunkowania naturalne decydują o konkurencyjności rozwoju⁸.

Na bazie teorii korzyści komparatywnych powstała koncepcja proporcjonalności czynników produkcji autorstwa E. Heckschera i B. Ohlina, w której autorzy nawiązują do różnego poziomu czynników pracy i kapitału w poszczególnych krajach (regionach). W odróżnieniu od teorii korzyści komparatywnych podjęcie produkcji dóbr nie jest uzależnione od specyficznych dla danego obszaru warunków klimatycznych czy występowania surowców naturalnych. Zgodnie z tą koncepcją kraje i regiony charakteryzujące się znacznym potencjałem siły roboczej powinny specjalizować się w produkcji dóbr pracochłonnych, zaś kraje i regiony zasobne w kapitał – dóbr kapitałochłonnych⁹. Teoria ta jest słuszna i uwzględniania w polityce rozwoju, lecz nie ma charakteru uniwersalnego.

W opozycji do doktryny neoklasycznej model keynesowski bazuje na przekonaniu o braku możliwości samoczynnego wyrównywania międzyregionalnych różnic czy nawet pogłębianiu się ich w przestrzeni, uzasadniając tym samym interwencję państwa w gospodarkę. W tym modelu zakłada się, iż pomimo stanu równowagi gospodarczej może mieć miejsce (i zazwyczaj ma) niepełne wykorzystanie czynników produkcyjnych, głównie pracy. Ponieważ powstał on w latach trzydziestych XX w., czyli w okresie masowego bezrobocia wywołanego światowym kryzysem gospodarczym, uwagę skupiono na popytowej stronie procesów gospodarczych, całkowicie uzależniając wykorzystanie czynników produkcji od popytu. W swoich analizach autor poszukiwał skutków dodatkowych inwestycji ze względu na całkowity popyt (dochód narodowy), zdolność produkcyjną oraz wielkość kapitału inwestycyjnego. Określał je mianem efektów dochodowych i przystosowawczych (związanych ze zdolnością inwestycji do rozszerzania się), których wpływom podlega sytuacja w kraju (regionie)¹⁰.

Na bazie rozważań J.M. Keynesa i postkeynesistów powstała teoria bazy ekonomicznej, rozpowszechniona przez D.C. Northa¹¹, zgodnie z którą rozwój danego terytorium zależy od działalności eksportowej. Zasadniczym czynnikiem rozwoju regionu jest zewnętrzny popyt na produkowane przez dany region dobra i usługi. Dzięki eksportowi region uzyskuje środki na finansowanie importu i inwestycji. Baza ekonomiczna tworzona przez firmy i sektory eksportowe stanowi podstawę gospodarki regionu. Rozwój bazy generuje efekty mnożnikowe, powodując powstanie

⁷ *Gospodarka regionalna i lokalna*, red. Z. Strzelecki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 85–86.

⁸ *Gospodarka regionalna i lokalna w Polsce...*, s. 22.

⁹ *Gospodarka regionalna i lokalna...*, s. 86.

¹⁰ K. von Stackelberg, U. Hahne, *op. cit.*, s. 55.

¹¹ A. Kłysik-Urzesek, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w gospodarce regionu. Teoria i praktyka*, CeDeWu, Warszawa 2010, s. 54.

i rozwinięcie się pokrewnych sektorów, podwykonawców, rynku usług regionalnych oraz przyczyniając się do wzmocnienia pozycji konkurencyjnej regionu¹². Eksport jako istotny czynnik długookresowego wzrostu może się przyczynić do zmniejszenia różnic rozwojowych (poziomu dochodu) w regionach. Do tej teorii nawiązują późniejsze, m.in. koncepcja produktu podstawowego H. Innesa oraz nowa teoria handlu, upatrujące przyczyny rozwoju regionalnego w działalności eksportowej.

Z kolei fazowe modele rozwoju regionalnego zakładają, że proces zmian społeczno-gospodarczych, politycznych i technologicznych jest nieciągły i przebiega fazami. W modelach tych bierze się pod uwagę historię państw i regionów. Do najbardziej znanych należy zaliczyć:

- cykle N.D. Kondratiewa – nawiązujące do cykli koniunkturalnych, model rozwijany przez J.A. Schumpetera, analizującego wpływ innowacji technologicznych na cykliczność wahań rozwoju ekonomicznego;
- model fazowy Rostowa – wskazujący na dominującą rolę „sektora prowadzącego” w procesie rozwoju;
- teorie cykliw „życiowych” bazujące na fazach cyklu życia produktów (R. Vernon).

Modele te, pomimo krytyki dotyczącej zbytniego uproszczenia rzeczywistości, zawierają istotne wyjaśnienia w zakresie zmian w dynamice oraz konkurencyjności regionów. W szczególności dotyczy to teorii cykliw „życiowych”, która – odniesiona do sytuacji regionów – określa charakter gospodarek regionalnych, np. starzejące się, wschodzące, itp.¹³ Podstawowym jej założeniem jest łączenie rozwoju gospodarczego z procesem powstawania nowych produktów, ich doskonaleniem i standaryzacją. Zakładając wpływ innowacyjności technologicznej na rozwój regionów, zwolennicy tej koncepcji uważają, iż nowe produkty najczęściej powstają w regionach rozwiniętych, z wykształconym zapleczem naukowo-badawczym oraz dużym i wymagającym rynkiem konsumenckim, który stymuluje popyt na nowe produkty. Drugi etap cyklu obejmuje doskonalenie produktu i jego eksport na zewnętrzne rynki, trzecie zaś stadium – jego standaryzację, co pozwala przenieść produkcję do słabiej rozwiniętych regionów, charakteryzujących się mniejszym rynkiem wewnętrznym, ale też tańszą siłą roboczą. Teoria zakłada utrzymujące się dysproporcje pomiędzy regionami rozwiniętymi oraz opóźnionymi w rozwoju, a nawet ich pogłębianie za sprawą rosnących dysproporcji w poziomie zaawansowania technologicznego, co jest konsekwencją lokalizacji w regionach słabiej rozwiniętych prostych faz procesu produkcyjnego, przez co stają się one coraz bardziej uzależnione od współpracy z obszarami centralnymi¹⁴. Dla teorii rozwoju regionalnego ważne jest, że w kolejnych fazach produkt przechodzi z jednego regionu do innego, z centrum do peryferii. Z kolei dla polityki regionalnej istotne jest, by region znalazł jak najlepsze miejsce w cyklu życiowym produktu.

¹² T.G. Grosse, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1, s. 26.

¹³ *Gospodarka regionalna i lokalna...*, s. 86.

¹⁴ T.G. Grosse, *op. cit.*, s. 30–31.

3. Teorie odwołujące się do ścieżki rozwoju nie zrównoważonego

Drugą grupę teorii rozwoju regionalnego, w świetle których różnice międzyregionalne są nieuniknione, reprezentują koncepcje odwołujące się do ścieżki rozwoju nie zrównoważonego. Wskazuje się w nich, że istnienie nierównowagi w gospodarce jest siłą sprawczą rozwoju¹⁵. Teorie te można sklasyfikować według ujęcia „od góry” i „od dołu”. Nawiązuje ono do odmiennej interpretacji teorii w zakresie powstawania impulsów rozwojowych. W koncepcjach rozwoju „od góry” zakłada się, że rozwój zostaje zapoczątkowany w nielicznych branżach lub miejscach, a następnie rozprzestrzenia się na pozostałe obszary analizowanej przestrzeni. W teoriach tych często uznaje się władzę krajową lub regionalną za inicjatora impulsów rozwojowych. Region jest pojmowany jako przedmiot rozwoju, a procesy w nim zachodzące stanowią wypadkową egzogenicznych uwarunkowań. Z kolei w koncepcjach rozwoju „od dołu” zwraca się uwagę na endogeniczne (często specyficzne) czynniki rozwojowe poszczególnych regionów, w tym niematerialne, znajdujące się w gestii regionalnych społeczności. Nacisk kładzie się na występowanie i wagę inicjatyw oddolnych (wychodzących od społeczności lokalnych) przyczyniających się do wykorzystania zasobów własnych regionu¹⁶.

Teorie rozwoju „od góry” są reprezentowane przez koncepcje polaryzacji. Występowanie tendencji do polaryzacji w przestrzeni społeczno-gospodarczej oznacza, że poszczególne jej elementy rozwijają się w różnym tempie, co prowadzi do narastania zróżnicowań w poziomie ich rozwoju¹⁷. Teoria polaryzacji powstała i rozwijała się niezależnie od siebie w pracach F. Perroux, A.O. Hirschmana i G. Myrdala. Badania teoretyczne w tym nurcie oscyływały wokół dwóch zagadnień. Pierwsze z nich dotyczyło rozwoju ośrodków centralnych (tzw. biegunów wzrostu), drugie zaś kwestii oddziaływania ośrodka centralnego na przestrzeń, w której jest zlokalizowany (teorie centrum–peryferie)¹⁸.

Teoria biegunów wzrostu (F. Perroux) wyjaśnia, dlaczego rozwój gospodarczy regionu nie następuje w takim samym stopniu na całym jego obszarze. Autor polaryzacji sektorowej, prowadząc czasoprzestrzenne badania rozwoju gospodarczego, wykazał, że procesy rozwojowe nie zachodzą wszędzie w tym samym czasie oraz z tą samą intensywnością. Występują miejsca, które w stosunku do pozostałych obszarów rozwijają się znacznie szybciej (bieguny wzrostu), zajmując tym samym korzystniejsze, z punktu widzenia wzrostu, położenie. Zgodnie z tą teorią rozwój gospodarczy ma charakter spolaryzowany. Oznacza to, że za sprawą sił rozwojowych następuje koncentracja działalności gospodarczej oraz samego wzro-

¹⁵ J. Chądzyński, A. Nowakowska, Z. Przygocki, *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, CeDeWu, Warszawa 2007, s. 54.

¹⁶ S. Korenik, *Region ekonomiczny w nowych realiach społeczno-gospodarczych*, CeDeWu, Warszawa 2011, s. 84–86.

¹⁷ *Ibidem*, s. 89–90.

¹⁸ K. Gawlikowska-Hueckel, *Polityka regionalna – rozwój, finansowanie i przyszłość*, [w:] *Regiony*, red. Z. Brodecki, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2005, s. 22.

stu, a także występowanie nierównowagi między obszarami geograficznymi oraz umiejscowionymi na ich obszarze gałęziami¹⁹. Koncepcja ta zakłada, iż biegunem wzrostu może być zakład lub zespół zakładów przemysłowych, miasto czy „oś rozwoju” łącząca kilka biegunów. Biegun wzrostu przez swoje oddziaływanie na otaczający region modyfikuje jego strukturę, prowadząc do rozwoju²⁰. Rezultaty jego wpływu są regionalnie zróżnicowane i zależą od tzw. dynamiki środowiska, rozumianej jako połączenie trzech sił wzrostu: ludności, innowacji oraz instytucji występujących w danym układzie terytorialnym. Działanie to może mieć charakter pozytywny (pobudzanie) lub negatywny (hamowanie) dla rozwoju danego regionu. Zwolennicy tej koncepcji rekomendują wykorzystanie w polityce rozwoju czynników wzmacniających dotychczasowe bieguny wzrostu lub wspierających tworzenie nowych oraz rozwój sieci komunikacyjnej pomiędzy dominującymi ośrodkami i ich otoczeniem²¹.

Poziom zróżnicowań regionalnych zależy od siły występowania dwóch efektów: zasysania oraz rozprzestrzeniania w ich centrach. Na ich działanie zwrócił uwagę G. Myrdal, którego uznaje się za twórcę regionalnej teorii polaryzacji. W koncepcji błędnego koła, zwanej także koncepcją kumulatywnej okrężnej przyczynowości, autor przyjął założenie, że jedna zmiana w elementach układu społeczno-ekonomicznego w przestrzeni implikuje zmiany w innych jego elementach, a występujące między nimi sprzężenia zwrotne powodują zwiększenie natężenia wzajemnych oddziaływań. Zmiany mogą mieć charakter pozytywny, nazywany efektem rozszerzania rozwoju, lub negatywny, związany z efektem wypłukiwania rozwoju. O poziomie różnic w rozwoju między regionami decyduje występowanie pozytywnych lub negatywnych efektów rozwoju w ich centrach. W przypadku gdy pożądane skutki aktywności ekonomicznej w centrach zostają przenoszone na peryferia, ma miejsce efekt rozprzestrzeniania rozwoju. W przeciwnym razie, tj. kiedy dominują efekty wymywania, wskutek zachodzących w regionalnym biegunie wzrostu przekształceń następuje przyciąganie do centrum siły roboczej i zasobów materialnych. Konsekwencjami efektu regresu będą migracje na linii wieś–miasto, skumulowanie rozwoju w centrach, itp.²² Według tej teorii przestrzenne zróżnicowanie rozwoju gospodarczego stanowi rezultat długookresowego wpływu czynników ekonomicznych, społecznych, politycznych i kulturowych (historyczne podłoże uwarunkowań rozwoju). Wskutek ich wzajemnego oddziaływania i kumulowania zróżnicowanie między regionami pogłębia się, gdyż obszary bogate rozwijają się coraz szybciej, zaś słabo rozwinięte ulegają stagnacji (mechanizm błędnego koła). Teoria ta podważa możliwość zatrzymania lub odwró-

¹⁹ A.M. Kowalski, *Polityka regionalna w UE, w Irlandii i Wielkiej Brytanii w latach 1989–2006*, „Monografie i Opracowania” 550, SGH, Warszawa 2008, s. 22.

²⁰ *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania rozwoju regionu – teoria i praktyka*, red. D. Stawasz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 66.

²¹ *Gospodarka regionalna i lokalna w Polsce...*, s. 27.

²² *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania...*, s. 65.

cenia procesu za sprawą działania mechanizmu rynkowego. Wskazuje się na zatem na aktywność władz publicznych jako istotny czynnik wspierający procesy rozwoju²³.

A.O. Hirschman w swojej teorii łączy polaryzację sektorową i regionalną. Autor wskazuje, że rozwój przestrzennie zrównoważony to stan w praktyce niemożliwy do osiągnięcia, mimo że niekiedy następuje rozprzestrzenianie się wzrostu z centrów na obszary sąsiednie. Międzyregionalne zróżnicowanie stanowi wynik koncentracji wzrostu gospodarczego w tzw. geograficznych centrach wzrostu, które są głównym źródłem powstawania dysproporcji, skoro dochodzi do naturalnego przenoszenia się rozwoju z tych centrów na obszary sąsiednie. Dlatego Hirschman postuluje wspieranie rozwoju regionów centralnych, a następnie wzmocnianie procesów i instrumentów dyfuzji tego rozwoju na obszary słabiej rozwinięte, np. poprzez budowę infrastruktury, głównie komunikacyjnej.

Drugi nurt dociekań w ramach teorii polaryzacji dotyczy oddziaływania ośrodka centralnego na przestrzeń, w której jest zlokalizowany. Wiąże się głównie z rozważaniami J. Friedmanna i powstaniem koncepcji rdzenia i peryferii. Autor w swojej teorii zwraca uwagę na społeczny aspekt narastania różnic regionalnych. Według niego centra, stwarzając klimat inwestycyjny, stymulują rozwój nowoczesnych systemów innowacji i centrów badawczo-rozwojowych, a dzięki nim możliwy jest wzrost dochodów *per capita* pomimo rosnącej gęstości zaludnienia. W centrach można więc zaobserwować skumulowany proces wzrostu i rozwoju, za którym regiony peryferyjne nie są w stanie nadążyć²⁴. Zdaniem autora pogłębianie się regionalnych dysproporcji stanowi konsekwencję działania różnych czynników (por. tabela 2).

Tabela 2. Czynniki pogłębiające regionalne zróżnicowanie

Czynnik	Opis
Efekt dominacji	Słabość regionów peryferyjnych wynika z transferu netto potencjału rozwojowego do centrum.
Wpływ informacji	Dzięki rozwojowi i innowacjom centrum powiększa swój potencjał informacyjny i technologiczny.
Efekty psychologiczne	Polegają na tworzeniu klimatu sprzyjającego innowacjom w centrum i pogłębienie poczucia niższości i uzależnienia na peryferiach.
Modernizacja	Występuje rosnąca gotowość centrum do podejmowania innowacji, wywołana przez kumulację trendów rozwojowych i płynących z nich zysków.
Efekt „sprzężenia”	Innowacje w jednych obszarach gospodarki stymulują ich powstanie w innych.
Wzrost wydajności	Redukcja kosztów innowacji jest osiągnięta dzięki oszczędnościom wewnętrznym i zewnętrznym.

Źródło: A. Kłysik-Uryszek, *op. cit.*, s. 30.

²³ *Gospodarka regionalna i lokalna w Polsce...*, s. 26.

²⁴ A. Kłysik-Uryszek, *op. cit.*, s. 29.

Autor podkreśla także, że regiony peryferyjne nie są skazane wyłącznie na regres. Dzięki wsparciu władz centralnych, które powinny pobudzać przedsiębiorczość, wspierać prorozwojową aktywność gospodarczą oraz powstawanie mniejszych, lokalnych biegunów wzrostu, obszary peryferyjne mogą oczekiwać szybszego rozwoju. Zapobieganie nadmiernej polaryzacji regionalnej przyspiesza dyfuzję i adaptację innowacji na obszarach zacofanych, zmniejsza poczucie zależności i jest jedyną drogą wyjścia z zacofania rozwojowego²⁵.

Z kolei teorie rozwoju „od dołu” kładą nacisk na specyfikę regionu i jakość jego cech tworzących potencjał endogeniczny. Głównym warunkiem rozwoju jest właściwe wykorzystanie specyficznej kombinacji zasobów oraz cech regionu. Koncepcje te podkreślają znaczenie inicjatywy oddolnych społeczności lokalnych przyczyniających się do wykorzystania endogenicznych zasobów regionu, przy odpowiednim wsparciu ze strony ośrodków bardziej rozwiniętych²⁶. Wybrane przykłady teorii „od dołu” zaprezentowano w tabeli 3.

Tabela 3. Przykłady teorii rozwoju „od dołu”

Teoria	Charakterystyka
potrzeb podstawowych	Teoria ta neguje klasyczną regułę dyfuzji rozwoju z centrum na peryferie, uznając za niecelowe mechaniczne przenoszenie form produkcji, modeli konsumpcji czy stylu życia do regionów słabiej rozwiniętych. Przejawy rozwoju społeczno-ekonomicznego powinny być dostosowane do określonych warunków gospodarczych, społecznych oraz kulturowych obszarów słabiej rozwiniętych. Teoria zakłada, że własnymi siłami można zaspokajać potrzeby w regionach peryferyjnych, rezygnując z narzuconych powiązań zewnętrznych.
rozwoju autocentrycznego i selektywnej separacji	Teoria opiera się na stwierdzeniu, że rozwój regionów peryferyjnych jest hamowany przez ich udział w międzyregionalnej oraz międzynarodowej specjalizacji produkcji i podziale pracy. Zakłada więc czasowe odseparowanie się regionu peryferyjnego od światowego systemu celem przeprowadzenia niezbędnej wewnętrznej restrukturyzacji. Region taki powinien powrócić na arenę międzynarodową dopiero po dokonaniu niezbędnych przemian. Rozwój regionu peryferyjnego winien opierać się na endogenicznych zasobach i wewnętrznych rynkach.
niezależnego rozwoju regionalnego	Rozwój regionalny opiera się na wewnątrzregionalnych powiązaniach: politycznych, ekonomicznych, wewnętrznym potencjale regionów przy uwzględnianiu aspektów środowiskowych i socjokulturowych.
wykorzystania potencjału endogenicznego	Potencjał jest rozumiany jako prawdopodobne, możliwe do ujawnienia dodatkowe możliwości rozwojowe regionu, które tkwią w czynnikach produkcji, potencjale inwestycyjnym obszarów peryferyjnych, wewnątrzregionalnym obiegu oraz innowacyjności środowiska regionalnego.

Źródło: *Gospodarka regionalna i lokalna w Polsce...*, s. 36–42.

²⁵ *Ibidem*, s. 27.

²⁶ S. Korenik, *op. cit.*, s. 86.

Wymienione koncepcje rozwoju „od dołu” różnią się rozłożeniem akcentów, w wielu miejscach są jednak ze sobą zbieżne. Jako sposób niwelowania regionalnych różnic rekomendują zwiększenie domknięcia regionów oraz zmianę strategii rozwojowej „z góry na dół” na „z dołu do góry”. Zwracają uwagę na konieczność zwiększenia społecznej partycypacji, promowanie postępu technicznego, specjalizacji i elastyczności produkcji oraz wykorzystanie wewnętrznych potencjałów rozwojowych²⁷.

Zakończenie

Reasumując, należy stwierdzić, że nie ma jednej teorii ekonomicznej, która całościowo tłumaczyłaby mechanizm powstawania różnic w poziomie i dynamice rozwoju regionów. Istnieje wiele modeli wyjaśniających przyczyny i naturę zjawiska, jednak żaden z nich nie obejmuje wszystkich czynników związanych z przestrzenną nierównowagą – raczej uzupełniają się one nawzajem. Teorie rozwoju regionalnego stanowią zatem przykłady poszukiwania odpowiedzi na pytanie o siłę sprawczą procesów rozwojowych w regionach o różnym poziomie rozwoju, różnych zasobach i możliwościach rozwoju. Dokonany przegląd koncepcji pozwala jedynie na stwierdzenie, że na procesy rozwojowe w regionach wpływają liczne i zróżnicowane czynniki, których oddziaływanie kumuluje się w procesie kształtowania sytuacji społeczno-gospodarczej regionu. Różnorodność i złożoność uwarunkowań rozwoju regionów znajduje odzwierciedlenie w bogatym dorobku naukowym teorii rozwoju regionalnego, które zmieniają się wraz z rozwojem gospodarek i społeczeństw. Kolejne koncepcje wnoszą nowe elementy, budowane są na innych założeniach, jako że poprzednie nie do końca sprawdziły się w wyjaśnianiu procesów rozwojowych. Skutkuje to odnajdywaniem na kolejnych etapach rozwoju innych cech uznanych za kluczowe dla zróżnicowania regionalnego.

Bibliografia

1. Chądzyński J., Nowakowska A., Przygocki Z., *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, CeDeWu, Warszawa 2007.
2. *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania rozwoju regionu – teoria i praktyka*, red. D. Stawasz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004.
3. Gawlikowska-Hueckel K., *Polityka regionalna – rozwój, finansowanie i przyszłość*, [w:] *Regiony*, red. Z. Brodecki, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2005.
4. *Gospodarka regionalna i lokalna*, red. Z. Strzelecki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
5. *Gospodarka regionalna i lokalna w Polsce. Czynniki i bariery rozwojowe*, red. Z. Strzelecki, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011.
6. Gorzelak G., *Rozwój regionalny Polski w warunkach kryzysu i reformy*, „Rozwój Regionalny. Rozwój Lokalny. Samorząd Terytorialny” (Warszawa) 1989, nr 14, IGP UW.

²⁷ G. Gorzelak, *op. cit.*, s. 69.

7. Grosse T.G., *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1.
8. Kłysik-Uryszek A., *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w gospodarce regionu. Teoria i praktyka*, CeDeWu, Warszawa 2010.
9. Korenik S., *Region ekonomiczny w nowych realiach społeczno-gospodarczych*, CeDeWu, Warszawa 2011.
10. Kowalski M., *Polityka regionalna w UE, w Irlandii i Wielkiej Brytanii w latach 1989–2006*, „Monografie i Opracowania” 550, SGH, Warszawa 2008.
11. von Stackelberg K., Hahne U., *Teorie rozwoju regionalnego*, [w:] *Rozwój ekonomiczny regionów. Rynek pracy. Procesy migracyjne. Polska, Czechy, Węgry*, red. S. Golinowska, Raport IPiSS, z. 16. Warszawa 1998.

Theories of the regional development in view of interregional disparities

Theories of regional development primarily deal with the disparities of the development of the regions. In each of them it is possible to find items related to the mechanisms of interregional differences formation. However, individual theories indicate different reasons of the disparities and formulate other prognostic applications, therefore they supply different suggestions for regional policy. This article attempts to regularize the theory of regional development in accordance with the position they occupy in relation to the problem of interregional disparities.